

L'empremta del rei Jaume I a Vila-real: 1274 - 2024

**MUSEU
DE LA CIUTAT**
Casa de Polo

Vicente Llorens Poy. Estàtua de Jaume I, bronze

El 20 de febrer de 1274, el rei Jaume I va atorgar la carta de població que funda el nostre poble, Vila-real. Fins al dia d'avui, han passat 750 anys d'història, de tradicions, de progrés i d'identitat que han conformat una empremta única sobre la nostra ciutat. Set segles i mig d'història compartida que es veuen recopilats en l'exposició titulada «L'empremta del rei Jaume I a Vila-real: 1274 – 2024».

Durant les pròximes setmanes, els vila-realencs i les vila-realencs tindrem el plaer de gaudir d'aquesta nova exposició temporal a la sala d'exposicions dels Fons Artístics Municipals i poder reflexionar sobre tot el que hem aconseguit, des que els nostres avantpassats, foradant les dures penyes, van començar a llaurar el futur d'una ciutat pròspera i d'oportunitats. Una ciutat que, al batec del nostre cor de poble, ens ompli el pit d'orgull allà on anem.

Els nostres avantpassats ens han llegat, al llarg de 750 anys d'història, un lloc extraordinari per a viure i per a créixer, i gràcies a l'àrdua feina de recerca dels tècnics de l'Arxiu Municipal i del Museu de la Ciutat Casa de Polo, podrem apropar-nos en primera persona a la Carta Pobla, el *Llibre dels fets*, la creu de terme del raval de Castelló i altres elements representatius de la nostra Vila-real que ens traslladaran als inicis de la ciutat.

Som hereus d'una història rica, però també arquitectes del futur. És hora de recordar els nostres orígens i recordar el camí que ens ha portat fins ací. Fins a una nova Vila-real del segle XXI més solidària, inclusiva, d'oportunitats, sostenible i innovadora. Ara, és responsabilitat nostra protegir aquest llegat i fer-lo cada dia més gran. Us anime a tots i a totes a apropar-vos a aquesta exposició tan especial ubicada al Museu de la Ciutat Casa de Polo.

José Benlloch Fernández
Alcalde de Vila-real

Santa Àgueda i santa Llúcia. Díptic del mestre dels Perea, oli sobre taula

L'empremta del rei Jaume I a Vila-real: 1274-2024

El Museu de la Ciutat Casa de Polo inaugura una nova exposició temporal a la sala d'exposicions dels Fons Artístics Municipals. Pintures i escultures acompanyen, com a testimonis artístics, la documentació original generada a partir de la voluntat del rei Jaume I amb la fundació de Vila-real, que es troba conservada a l'Arxiu Històric Municipal de Vila-real. L'exposició titulada «L'empremta del rei Jaume I a Vila-real: 1274-2024» commemora els 750 anys de la fundació de Vila-real pel rei Jaume I.

L'inici del recorregut de l'exposició és el pergamí original datat el 25 de maig de 1340 que transcriu la **Carta Pobla** de Vila-real. Jaume I l'atorga un 20 de febrer de 1274 per a regir una població incipient que des de 1269 consten com a habitants a «ville Regalis». El rei, amb aquest document, va situar en un lloc apropiat l'agrupació dels seus habitants. L'espai natural tenia terra adequada per a l'agricultura amb aigua per a cultivar-la. Vila-real, amb la carta de població, entra dins de la història de les institucions. La Carta Pobla està acompanyada per una escultura del **rei Jaume I**, realitzada per l'artista i Fill Predilecte de Vila-real, **Vicente Llorens Poy** (Vila-real, 1936-2014), que es conserva en la col·lecció artística de la seua Casa Museu. Aquesta escultura, realitzada cap a 1982, continua en la imatge que l'escultor tenia del rei, un rei assegut sostenint la Carta Pobla en la mà esquerra, i l'espasa, en la mà dreta. Encara que està assegut, l'escultor dona moviment al cos, avançant la cama dreta i el cos un poc alçat cap a l'esquerra, mirant-nos de gairell. Als peus de l'escultura es pot llegir: «JACOBUS I / R. ARAG. / VALENTIAE REGNI / CONDITOR / HUNIFICENS» (Jaume I / rei d'Aragó / Regne de València / el fundador unificador).

El fil conductor de la Carta Pobla ens dirigeix cap a la **Fira de Santa Caterina**. Jaume I va donar el privilegi d'una fira anual a perpetuïtat, però no va ser fins a 1604 quan va passar a celebrar-se en honor a Santa Caterina. Aquest fet està acompanyat del reconegut quadre de **Francisco Gimeno Barón** (Vila-real, 1912 – Castelló de la Plana, 1978). Pinzellades soltes, amb moviment, llum i color, reflecteixen l'alegria de la gent en aquesta fira tan reconeguda i volguda, característiques estilístiques d'un pintor que estudia la instantaneïtat i atrapa el moment com si d'una càmera fotogràfica es tractara.

Una altra peça fonamental de l'empremta del rei Jaume I a Vila-real és la relació amb l'Hospital, que actualment és l'espai cultural conegut com el Convent, espai d'art. El 1275, concedeix a Pere Dahera de Vila-real la seua fundació. El **díptic del mestre dels Perea, de santa Àgueda i santa Llúcia**, procedeix de la seua antiga capella, datada entre el segle xv i principis del xvi. Es tracta d'una pintura gòtica de gran qualitat que representa les dues santes amb la palma del martiri. Santa Àgueda porta un plat amb els pits, i santa Llúcia, una copa amb els ulls. Estan situades sobre un fons neutre brocat com un cortinatge, molt habitual en les representacions d'estil gòtic i mancat de perspectiva. Aquesta taula podria formar part d'un retaule major la figura principal del qual seria sant Miquel, titular protector de l'Hospital, juntament amb santa Llúcia.

En el **Manual de Consell** de 1411 apareix representat l'**escut de Vila-real**. Posteriorment, anirà canviant fins al que coneixem actualment i que mostrem amb una aquarella de **José Ortells** (Vila-real, 1887-1961), juntament amb una peça molt especial, ja que sols es conserva un fragment de la **creu de terme del raval de Castelló**, trencada en la Guerra Civil, que més endavant està explicada àmpliament.

Continuem el recorregut amb un altre document datat entre 1493 i 1494, el **Nomenament dels sequiers**, amb el qual es fa evident l'empremta del rei Jaume I, en situar la població de Vila-real al costat del riu Millars; en la Carta Pobra en concedeix ús bàsic de l'aigua i, a més, va impulsar la realització d'altres ramals d'aigua per a regar. Del riu Millars naix la séquia Major de Vila-real, artèria fluvial construïda entre 1272 i 1282 i que encara avui dia està en ple ús, conservada pel Sindicat de Regs. Acompanya el document la pintura que mostra el riu Millars, origen de les aigües que nodreixen la séquia Major, el pont realitzat per a creuar-lo, actualment situat dins del Paisatge Protegit de la Desembocadura del riu Millars. El rei Jaume I va atorgar la supervisió de la construcció del pont al mateix veí, Pere Dahera, que va fundar l'Hospital. Aquest oli sobre llenç fou pintat per **Juan Nicomedes** (Vila-real, 1908- 1985), que va estudiar amb Vicent Castell i fou becat per la Diputació de Castelló per a estudiar a l'Escola de Belles Arts de Sant Carles de València. Es va dedicar a l'ensenyança, encara que va continuar pintant i molta obra seua es conserva en col·leccions particulars. La pinzellada plena de color dota la imatge com si fora una il·lustració en què la protagonista és la naturalesa amb moviment, i el pont, com a punt central, li confereix realisme.

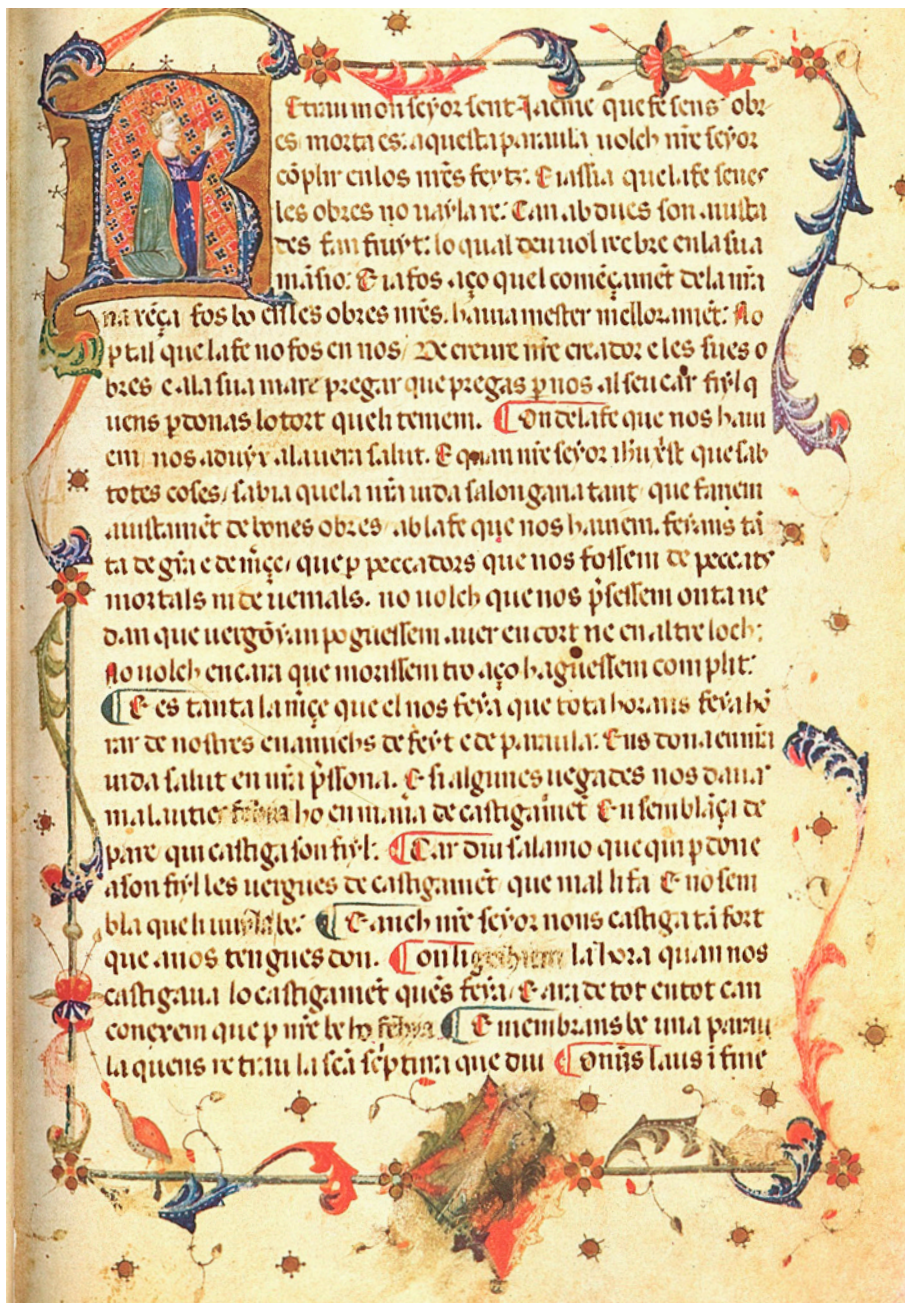
En el facsímil de la **Crònica del Reyno de Valencia**, en la III part, Rafael Martí de Viciàna va tractar sobre Vila-real, i el seu fill Mateu de Viciàna va fer

el gravat de la primera imatge completa que existeix de la Vila-real de 1564. En aquesta, l'empremta del rei Jaume I és evident en la planimetria ortogonal que presenta a manera de campament romà i rodejat per murs i portals. Encara que la població no va tenir muralles fins a l'últim terç del segle XIII, acompanyem el gravat de Mateu de Vicià amb una aquarel·la de la torre Motxa realitzada per **Traver Griñó** (Castelló de la Plana, 1931-2008), aquarellista, que al mateix temps va fer il·lustracions per a editorials prestigioses com són Bruguera o Subirats, i va treballar fins i tot per a la Warner Bros dibuixant els seus personatges. Va guanyar nombrosos premis i va exposar per tot el món, fins i tot a Tòquio. Les seues aquarel·les denoten un gran detallisme; la composició, els blancs i el traç li conferien quasi un hiperrealisme. És interessant mostrar aquesta aquarel·la, ja que no apareix l'edifici que avui dia està just darrere de la torre Motxa, que va ser construït el 1984, i s'hi aprecia la torre tal com estava abans de la seua restauració el 1987.

Al llarg del recorregut de l'exposició està present la **ceràmica** que tant ha fet per l'economia actual de Vila-real, representada amb alguns objectes datats cap al segle XIII, època en què va regnar el rei Jaume I. El **Llibre cappable de la peita de Vila-real** de 1366 ens aporta dades per a conèixer econòmicament, socialment o demogràficament l'evolució de la població de Vila-real.

L'exposició finalitza amb el facsímil del **Llibre dels fets**, o Crònica de Jaume I, obra autobiogràfica de la seua vida i gestes. Tal com va indicar Vicent García Edo, amb aquest llibre «se ve el proceso de fundación efectiva del Regne de València y su nacimiento como pueblo». El llibre s'exposa obert per una de les pàgines que estan il·luminades amb lletres capitals miniades amb or; rodegen el text orles decorades amb animals i vegetals, i altres escenes com la del rei Jaume I sopant amb sis personatges.

Carmela Falomir Ventura
Tècnica responsable d'Espais Culturals

Edició facsímil del manuscrit de Poblet (1343) conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona. Universitat de Barcelona (1972)

‘Llibre dels fets’ del rei Jaume I

El *Llibre dels fets* és una narració dels fets més importants de la vida del rei Jaume I (sobretot les conquestes de Mallorca i València), escrita en primera persona del plural (*Nos*); apareix com una autobiografia, que conté, tanmateix, una lliçó adreçada als seus descendents i familiars. La història comença amb el seu naixement el 1208 i finalitza amb la seua mort el 1276. El rei expressa clarament la finalitat d'aquesta crònica:

[...] perquè tothom recordi les seves gestes: per memòria d'aquells qui volran oir de les gràcies que nos que Nostre Senyor nos ha faites, [...] perquè aquestes serveixin d'exemple a la posteritat: e per dar eximpli a tots los altres hòmens del món que facen ço que nós havem feit.

És un dels textos més importants de la literatura medieval catalana, tant des del punt de vista literari i lingüístic com històric. És la primera de les quatre grans cròniques, que és el nom que rep el conjunt de textos historiogràfics escrits en català a la fi del segle XIII i durant el segle XIV format pel *Llibre dels fets* de Jaume I el Conqueridor, el *Llibre del rei en Pere* de Bernat Desclot, la Crònica de Ramon Muntaner i la Crònica de Pere el Cerimoniós.

L'obra degué ser acabada poc abans de la mort del rei. Les còpies que se'n conserven són posteriors (el manuscrit més antic és de 1343). Encara que fou dictada pel mateix Jaume I, l'obra va ser redactada per escribes.

El contingut de la crònica es pot dividir en quatre parts:

Entre 1208 i 1228. S'explica un conjunt de conflictes de poca importància durant la seua edat més tendra, mentre els templers s'ocupaven de la seua formació (l'engendrament gairebé miraculós de Jaume I, la mort de Pere I, el casament de Jaume amb Elionor de Castella, etc.).

De 1229 a 1240. És la part més elaborada del *Llibre dels fets*: narra la conquesta de Mallorca. Seria el primer pas en el destí de la Corona d'Aragó. Posteriorment es conquesta València (1238). En el llibre s'intenta demostrar com el rei va poder dur a terme tots aquests fets perquè gaudia del favor diví.

De 1240 a 1265. Els fets narrats són menys dinàmics. Explica els conflictes amb els sarraïns rebels de València.

De 1265 a 1276. Tornen les narracions bel·licoses, una altra vegada contra els sarraïns. Es realitza la conquesta de Múrcia. A part, hi ha molts episodis de política interna que pretenen justificar els seus actes. Els últims capítols, que narren la malaltia que desembocà en la mort de Jaume I, van ser redactats per un altre autor per tal de poder incorporar la mort del monarca a la crònica.

Trasllat de diversos privilegis

Abans de la concessió de la Carta Pobla, Jaume I ja va establir pobladors al territori que seria el nucli de Vila-real al terme de Borriana, és a dir, hi havia un projecte de creació d'un nou municipi sota la iniciativa reial. Per a consolidar la població es determinava l'obligatorietat d'establir residència a la nova vila i la impossibilitat de vendre les heretats rebudes durant un període entre els deu i els vint anys següents.

Jaume I atorga la carta de població mentre estava a València, el 20 de febrer de 1274 (dia dècim de les calendes de març del 1273, segons el text, perquè en aquells moments el començament de cada any se situava el dia 25 de març, data de l'Encarnació del Senyor).

Des del punt de vista jurídic, aquest document fundacional correspon als anomenats establiments veïnals, ja que no detalla les condicions de cada poblador (establiments agraris col·lectius) i es manté l'estatut jurídic de la vila de la qual se segrega (cartes de franquesa); per la qual cosa Vila-real va mantenir el Fur d'Aragó, malgrat que el 1261 es van promulgar els Furs de València com a dret territorial de tot el Regne.

Encara que l'original de la Carta Pobla es va perdre, coneixem el contingut del seu text per la matriu conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (registre 19 de Jaume I, folis 105 avers i revers), i per la transcripció al peu de la lletra d'aquest i d'altres escrits en un pergamí datat el 25 de maig de 1340 i dipositat a l'Arxiu Municipal de Vila-real, així com en altres còpies fetes durant els segles xv i xvi.

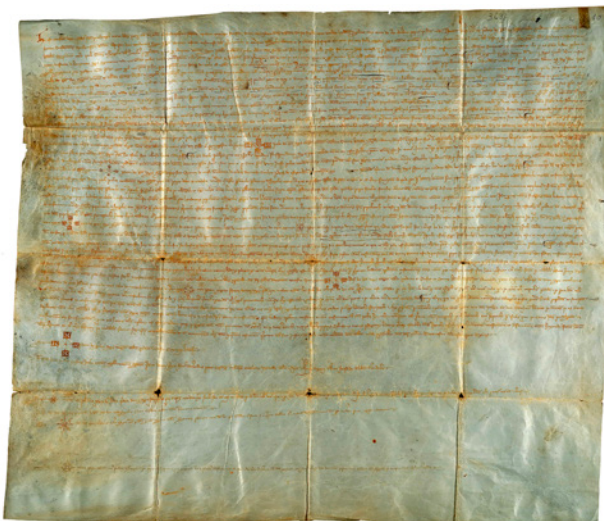
En primer lloc, es delimita el terme de la nova vila, segregant-lo del de Borriana: de la séquia Major de Borriana cap amunt fins a Vila-real i d'allà, tal per on va el terme amb Nules, fins al lloc denominat la Misquitiella, que és cap a Betxí, d'allà al molló cobert del cabeço o puig on es talla la pedra, i d'allà al riu Millars.

Seguidament es concedeix l'ús lliure i pacífic de les necessitats bàsiques de la població: aigua, llenya, pastures, pedra i calç, salvant els drets que tenien els habitants de Borriana i concedint als de Vila-real les mateixes franqueses que aquells tenien atorgades, aplicades segons el Fur d'Aragó de 1247, i també amb la determinació de les mateixes obligacions contributives per a tots els futurs habitants de la vila.

El rei també fa nombroses concessions en temes econòmics. Respecte a l'agricultura i la ramaderia, els habitants només havien de pagar el delme i la primícia, que eren drets eclesiàstics. Encara que va mantenir en poder del monarca les regalies —forns, molins, carnisseries, tendes, obradors, pes i almodí—, va deixar exempts els nous habitants de Vila-real de tot tipus d'exaccions i impostos durant els deu anys següents. També va establir el mercat ordinari cada dissabte i una fira anual que no havia de coincidir amb la que se celebrava en els pobles del voltant.

El document es tanca amb l'obligatorietat ferma d'acompliment de les decisions de Jaume I per tots els estaments oficials del Regne, la signatura del monarca i dels testimonis i la rúbrica notarial de Simó de Sant Feliu.

Posteriorment a la concessió de la Carta Pobra, el monarca va afegir progressivament diferents privilegis i ordinacions que completaren el règim jurídic i econòmic de la nova població: creació de la parròquia, establiment de la gabella de la sal, delimitació de l'espai del bovalar, exempcions d'impostos, confirmació de les donacions de solars...

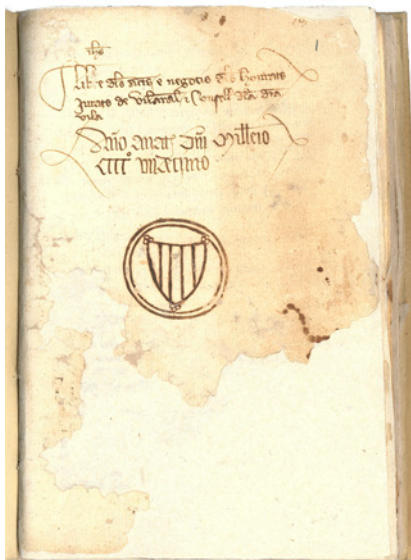
Privilegi reial de Pere IV d'Aragó que confirma els privilegis dels seus avantpassats a les viles de Vila-real i Borriana, que concedeixen als seus pobladors les franqueses de lleuda, peatge, pes i mesura, i d'altres. Conté: 1. 1274, 02, 20 València. Carta Pobra de Vila-real; 2. 1277, 07, 28 Confirmació de la Carta Pobra per Pere III; 3. 1280, 01, 09 Vila-real. Ratificació de la Carta Pobra i privilegi de drets de pasturatge i fira donada per Pere III; 4. 1292, 03, 01 Barcelona. Privilegi de Jaume II que confirma els anteriors; 5. 1336, 09, 05 València. Privilegi de Pere IV que confirma els anteriors. Arxiu Municipal de Vila-real, signatura 3681. Any 1340

L'escut de Vila-real

Des de la seua fundació per Jaume I el 20 de febrer de 1274, i encara que no consta en la Carta Pobra el dret a usar cap armorial particular, Vila-real va usar les armes reials com a distintiu propi, bé siga l'escut o la bandera, ja que era una vila que formava part del braç reial en les Corts del Regne. D'això, hi queda constància en nombrosos documents que es conserven a l'Arxiu Municipal de la ciutat.

La imatge que ací es reproduïx és l'exemple més clar d'ús de l'escut local, en el full que serveix d'obertura del Llibre dels actes e negocis dels honrats jurats de Vilareal e Consell de la dita vila, que conté els acords que el govern municipal va prendre entre el 31 de maig de 1411 i el 31 de maig de 1412 (signatura 7). Es tracta d'un simple pavés enfangat tancat en dos cercles concèntrics, sense cap atribut.

Posteriorment s'hi afegiran i es llevaran altres elements, depenent de la moda del moment. Així el 1420 (Manual de Consell, signatura 11) indica que es farà un «senyal real ab sos fullatges». La corona reial consta que ja s'emprava el 1523 (clavaria, signatura 293): «un senyal real ab una corona al cap». Altres elements, que al seu moment es van incorporar a l'escut com el rat penat, no van tenir continuïtat.

Manual de Consell, signatura 7,
any 1411: escut de Vila-real

Escuts i banderes dels municipis de la
Comunitat Valenciana, 2002,
Generalitat Valenciana

L'escut actual va ser aprovat per Resolució de 17 d'octubre de 2001, del conseller de Justícia i Administracions Públiques (DOGV núm. 4132, de 21 de novembre de 2001). Es descriu com: «Escut caironat. En camp d'or quatre pals de gules. Per timbre, corona reial oberta. Envoltant l'escut dues branques de sinople, una de llozer a l'esquerra i altra de roure a la dreta, encreuades per la seua base».

Creu de terme del raval de Castelló. Arxiu Municipal de Vila-real

La creu de terme del raval de Castelló

El fet de marcar el pas d'un terme municipal a un altre o la indicació, a efectes administratius, del límit del sòl urbà amb el rústic s'ha realitzat de diferents maneres, ja siga amb simples roques o amb la construcció de les anomenades creus de terme, que també s'han utilitzat com a record de riudes, llamps o altres accidents atmosfèrics. En el cas de Vila-real, destaquen quatre emplaçaments on estan situades aquestes creus: la creu del raval de Castelló, la d'Aliaga, la de l'ermita i la creu del pont de Santa Quitèria.

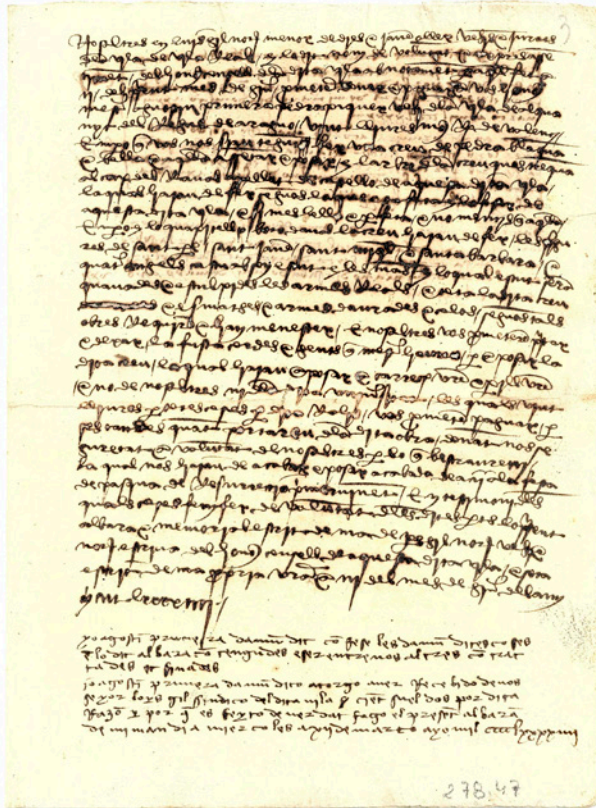
En l'exposició es mostra un tros de la creu del raval de Castelló. La primera notícia que consta en la documentació que es custodia a l'Arxiu Municipal de Vila-real referida a aquest element és en la clàvia de 1425 (signatura 245), en la qual s'esmenta «la cequiola appellada de sequa... fins a la creu appellada de Castelló». La creu estava situada davant de l'actual convent de Sant Pasqual, conegut com *del Roser* en l'Edat Mitjana i Moderna. Encara que la seua denominació va ser variada: creu del Roser, del raval de Castelló o del portal de Castelló, fins i tot es va denominar alguna vegada creu de la Moreria.

Aquella creu antiga va ser substituïda per una altra el 1494, que es va encarregar al mestre Agustín Prunera, d'Alcanyís. L'acord que apareix en la

clavaria de 1494 (signatura 278) és minuciós, ja que detalla les figures que han d'apareixen en la creu:

Però en el quapitell o bote daval la creu, hajau de fer figures de Sant Pere, Sant Jacme, Sant Miquel e Santa Barbara e quatre angels cascu ab són escut en els mans, en el qual escut seran quavades e esculpides els armes reals.

Amb motiu de la destrucció del temple de Sant Pasqual l'any 1936, durant la Guerra Civil, la creu va ser destruïda. Però un particular en va rescatar una part i, a finals del segle xx, va tornar a formar part del patrimoni municipal.

Libre memorial de les rebuedes e dates fetes per lo honorable e discret en Luís Gil, notari, maior de dies, vehi de la vila de Vila-Real sindich e clavari de aquella. Conjunt d'èpoques, albarans i notes de la clavaria de Luis Gil, signatura 278 (47), any 1493-1494

Nomenament de sequiers

Les aigües del riu Millars van ser essencials en el naixement i posterior desenvolupament de la nostra ciutat, ja que van servir per a subministrar aigua potable a la població i per a reconvertir de secà a regadiu una part important del terme municipal, per a augmentar-ne així la productivitat.

Hi ha dos principis jurídics expressats clarament en els Furs de València: el domini públic de les aigües fluvials i la distribució del cabal dels rius entre els regants, en proporció a l'extensió superficial de les finques que s'han de regar. Aquests dos fonaments jurídics es poden considerar com a principis fonamentals del dret valencià en matèria de regs amb aigües procedents dels rius. Aquests principis tenien com a conseqüència que la jurisdicció sobre els rius i les seues aigües corresponia al rei, i això no sols en les matèries judicials sinó també en les de gestió administrativa.

Aquesta jurisdicció és la que el rei delegava, de manera permanent, en els governs de les viles interessades i en els oficials d'aquestes, sense renunciar per això a la seua titularitat. Així doncs, els municipis de la Plana de Castelló van assumir la competència jurisdiccional sobre les seues aigües i van ser els encarregats del manteniment del sistema hidràulic, de dictar les ordenances corresponents o govern d'aquelles, i també de perseguir i castigar les infraccions, o dit d'una altra manera, d'exercir la policia d'aigües a través dels delegats i els oficials corresponents. Aquesta gestió directa per part dels jurats del Consell Municipal és pròpia de la Plana de Castelló i no es dona en els regadius dels rius Túria i Xúquer.

La construcció de la séquia de Vila-real, duta a terme entre 1272 i 1282, encara que l'ampliació de la xarxa de séquies secundàries continuaria encara durant un cert temps, va ser impulsada per Jaume I. La construcció de la séquia està lligada i és coetània al procés d'establiment i creació d'una nova pobla cristiana, en un procés dirigit per la mateixa monarquia. Per a dur a terme aquest projecte repoblador, el rei necessita dotar la nova vila d'un sistema de regadiu, i per això les labors de construcció de la séquia són coetànies a l'establiment dels primers pobladors i anteriors a la concessió de la carta de població el 1274. Jaume I, que va dedicar la venda de les rendes de Borriana el 1274, i el seu fill Pere el Gran, amb una contribució econòmica per a completar l'obra de la séquia, van ser els grans impulsors d'aquesta infraestructura.

No hi ha constància del document que ens permeta precisar el moment exacte en què el rei va delegar el control del sistema hidràulic en el govern municipal, però tot fa suposar que es devia produir a la fi del segle XIII o inicis del XIV. El 1291, el cobrament del sequiatge i les labors de manteniment de les séquies són encara competència del batle reial de Vila-real.

En l'Arxiu Municipal de Vila-real es conserva un document de 1307 en el qual es nomenen sequiers de les séquies majors de la vila, per un espai de cinc anys, a Joan de Berbegal i Guillem de Sant Hilari. En els capítols on es tracten les funcions que han d'exercir, s'estableixen els aspectes fonamentals següents: el manteniment en bon estat de l'assut amb les reparacions oportunes, la neteja i cura de l'estat de les canalitzacions, la distribució correcta de l'aigua entre els regants, la denúncia de les infraccions que ocorreguen i el cobrament del sequiatge.

Els dos primers sequiers van veure augmentat el seu nombre, ja que a part de la séquia Major havien de tenir control de la séquia Roja i la sequiola del secà. Tots ells formaven part de l'administració dependent del Consell de la Vila, però a diferència dels primers nomenaments que van ser triats pels jurats, els següents van ser triats en forma de subhasta pública, amb la qual cosa qualsevol podia accedir al càrrec. A causa dels fraus que s'hi produïen, l'any 1413 es va canviar de nou la manera de proveir aquests càrrecs i es va tornar al nomenament directe.

Els jurats i el Consell de la Vila de Vila-real nomenen sequiers d'una séquia del seu terme a Joan Berbegal i a Guillem de Sant Hilari i estableixen les obligacions de l'ofici, original (310 x 540 mm), incomplet, restaurat, valencià. Gòtica procedència: Cl. 208, contraportada, 1307, s/d, Vila-real

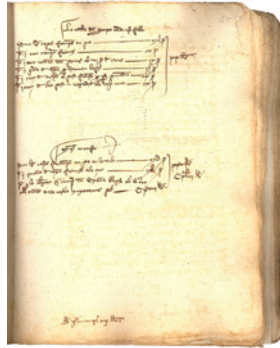

Llibre cappable de la peita de Vila-real de l'any 1366

En els seus orígens, la peita era un contribució reial que els veïns del Regne pagaven, proporcionalment al valor que se'ls assignava, pels béns que posseïen. Aquest impost es va establir en els privilegis atorgats per Jaume I a Saragossa el 1246 i, a València, el 1266. La seua justificació estava en el concepte de retorn del benefici obtingut per l'adquisició i establiment d'aquells béns en els repartiments inicials.

Per al seu cobrament s'elaborava un padró en el qual, a sota del nom de cada propietari, es descrivien de manera succinta totes les seues propietats; començaven per les urbanes, seguien amb les rústiques i acabaven pels béns mobles (bestiars, censos...). Cada propietat portava a la dreta la quantitat del seu valor, expressada en sous, i la quota que havien de pagar pels seus béns. La redacció d'aquest padró no era anual ni tenia periodicitat establida, estaven vigents durant diversos anys seguits, per la qual cosa els canvis se solien anotar ratllant les propietats que ja no eren d'aquell titular i afegint-li-les al comprador.

Aquesta sèrie documental s'ha emprat per a fer estudis d'economia (per a veure els cultius que es conreaven en una època), socials (la distribució de la propietat), demogràfics (es fan estimacions segons les cases existents), i fins i tot onomàstics (si comparem els diferents cappel·lans, es veu l'evolució dels cognoms).

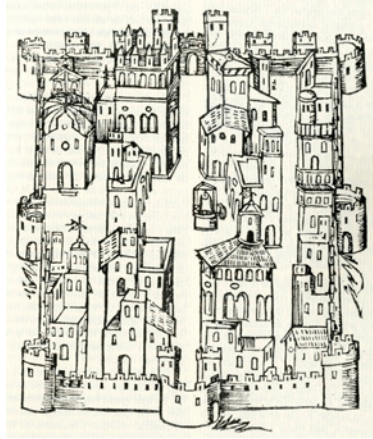

Llibre cappable de la peita de Vila-real, signatura 850, any 1366

'Retrato de la villa'

Rafael Martí de Viciana va nàixer a Borriana i és, juntament amb Pere Antoni Beuter, l'historiador i cronista valencià més conegut del segle XVI.

Va exercir de notari i escrivà a Borriana i va participar de manera molt activa com a representant del braç reial a les Corts de Montsó de 1542.

III Parte de la Crónica del Reyno de Valencia del año 1564 de Rafael Martí de Viciano

També va exercir com a síndic de diverses poblacions com ara Borriana, Vila-real i Ademús.

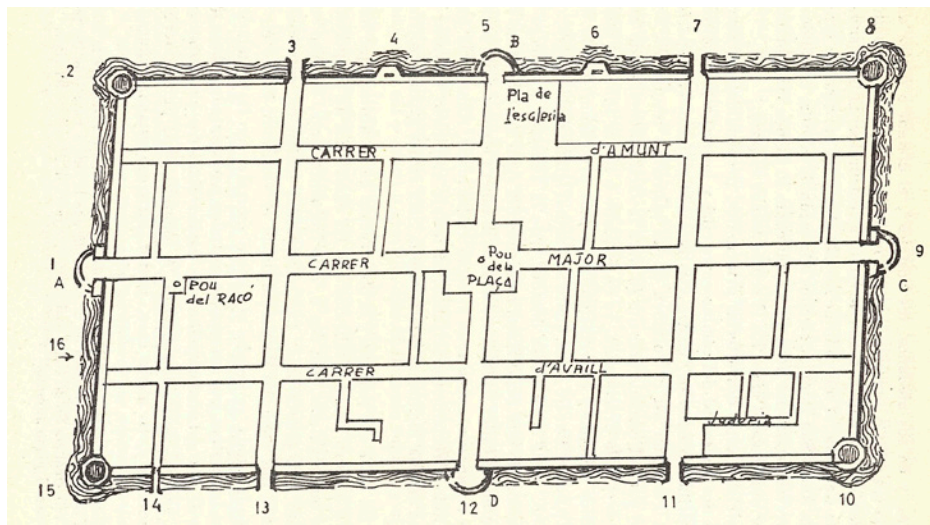
El Consell de Vila-real li va fer uns pagaments perquè li dedicara unes pàgines de la *Crónica* a la vila. El 29 de juliol de 1564 el Consell fa també un pagament de 57 sous i 6 diners a Mateu de Viciano, fill de l'escriptor, per haver dibuixat i tallat el gràfic amb el retrat de la vila.

Encara que el *Retrato de la villa* és una representació esquemàtica de Vila-real feta el 1564, s'hi poden apreciar els trets urbanístics que la caracteritzen.

La població primitiva o vila, de traçat hipodàmic o en graella, té forma de rectangle amb tres carrers paral·lels que van de nord a sud i que es creuen amb uns altres tres perpendicularment.

Per a la seua protecció va ser envoltada de muralles de quasi dos metres de gruix, formades per dos murs de maçoneria de pedra, calç i arena, entre els quals hi havia un rebliment de tapial. Els angles estaven defensats per quatre torres anomenades de Martorell, d'Alcover, d'en Folch Miquel i Motxa. S'accedia a la població per portes situades en cadascun dels costats. Eren denominades, d'acord amb la seua situació, de València, d'Onda, de Castelló, d'Enmig i de Borriana. També hi havia altres portals de menor importància, com el que accedia al fossar de la vila, al costat de l'església parroquial, el de la jueria o el de la botera. Les muralles estaven envoltades per un vall sec que era salvat pels portals mitjançant ponts de fusta.

Durant el segle XIV ja s'havien format dos ravals: al sud de la vila, el raval de València o de Santa Llúcia, i al nord, el de Castelló, però Viciano no els va dibuixar en el seu plànol.

Plànol de Vila-real. José María Doñate Sebastiá. *Datos para la historia de Villarreal I, Vila-real, 1972*

1. Portal de València
  2. Torre de Martorell
  3. Portal de Quixal
  4. Torre d'en Baquo
  5. Portal d'Onda
  6. Torre del Fossar o d'enfront de l'Abadia
  7. Portal dels Martins
  8. Torre d'Alcover
  9. Portal de Castelló
  10. Torre d'en Folch Miquel
  11. Portal d'en Pedrinyà o de Sentilari, també conegut per dels Juheus o de la Sanch
  12. Portal d'Enmig
  13. Portal de Borriana
  14. Botera. Portal de la Botera
  15. Torre Motxa
  16. Valls o fossats
- A, B, C, D: Baluards creats en la reforma de les muralles de 1543 a 1548, quan es van terraplenar els valls.

José Miguel Moliner Callergues
Tècnic Auxiliar de l'Arxiu Municipal de Vila-real

MUSEU
DE LA CIUTAT
CASA DE POLO

MUSEU DE LA CIUTAT Casa de Polo

C/ Joan Fuster, 33, Vila-real • Tel. 964 547 222 • museu@vila-real.es